

5. Права, за якими судиться малоросійський народ. — К., 1997.
6. Свод законов Российской империи, повелением Императора Николая I. Т. 10. Ч. 2. Законы судопроизводства и о взысканиях гражданских. — С.Пб., 1857.
7. Организация адвокатуры. В 2 ч. Ч. 1. Очерк всеобщей истории адвокатуры / Е. В. Васильевский. — С.Пб., 1893.
8. Данилов Е. П. Настольная книга адвоката / Е. П. Данилов. — М.: Кнорус, 2004.
9. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина. — Томск, 1980.
10. Дунас Т. Участь прокурора у цивільному процесі / Т. Дунас, М. Руденко // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 5.
11. Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический вестник. — 2001. — № 1.

Анотація

Чванкін С. А. Особливості представництва юридичних осіб у цивільному процесі. — Стаття. Стаття присвячена дослідженню особливостей представництва юридичних осіб у цивільному процесі. Крім того, досліджується питання представництва юридичних осіб у римському приватному праві. У статті також аналізується участь у процесі організацій, що не мають статусу юридичної особи. Особливу увагу приділено представництву від імені держави у цивільному процесі.
Ключові слова: представництво, юридичні особи, цивільний процес, представництво держави.

Summary

Chvankin S. A. Features of Representation of the Legal Persons in the Civil Trial. — Article. The article is devoted to the research of peculiarities of legal entity representation in civil procedure. Furthermore, the question of legal entity representation is examined in the Roman private law. The participation of organizations in the process, which do not have status of legal entity, is also analysed in the article. Special attention is spared for the representation on behalf of the state in civil procedure.
Keywords: representation, legal entity, civil procedure, representation on behalf of the state.

УДК 347.64(477):364.048.6

Ю. Ю. Черновалюк

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПАТРОНАТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дитинство — найважливіший період у житті людини, саме в цей час вона формується психологічно, фізично, інтелектуально, набуває всі необхідні вміння та навички. В більшості випадків дитячі роки визначають все подальше життя людини. Традиційно головним інститутом виховання є сім'я.

Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один — дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, зростає кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Держава намагається вирішити цю проблему за допомогою форм сімейного виховання. Законодавством визначено різні форми державної турботи про дітей, які залишились без батьківського піклування. Це — опіка і піклування, усиновлення, влаштування дітей на виховання в сім'ї громадян (патронат), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати,

дитячі будинки сімейного типу на повне державне утримання. Основною метою діяльності всіх перелічених закладів є створення їх вихованцям необхідних умов для всебічного і гармонійного розвитку, підготовки для самостійного життя і праці.

Актуальність теми обумовлена тим, що протягом останніх років в Україні соціальне сирітство як суспільне явище має постійну тенденцію до зростання. У зв'язку зі складними економічними реаліями, кількість українських сімей, які мають можливість усиновити або встановити опіку над дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, скорочується, відповідно зростає кількість тих дітей, які потрапляють в установи соціального захисту. Відносно дітей, які залишились без піклування батьків, забезпечення права на виховання в сім'ї означає, що при виборі органами опіки і піклування форм виховання таких дітей перевага надається сімейним формам виховання, в тому числі на умовах договору про патронат.

Патронат як форма влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, був предметом дослідження деяких вчених-науковців (Л. М. Зілковської, Л. Міхеєвої, С. Я. Фурси та ін.), але залишається актуальним, адже, розглядаючи патронат, можна помітити, що не всі питання врегульовані в Сімейному кодексі України. А саме: поняття патронату, зміст і форма договору про патронат, вимоги до особи патронатного вихователя, з бюджету якого рівня здійснюється плата патронатному вихователю та ін. Це призводить до того, що на практиці виникає багато труднощів щодо застосування цього інституту.

Мета статті полягає у тому, щоб, базуючись на комплексному вивченні та аналізі наукової літератури та чинного Сімейного кодексу України, проаналізувати положення законодавства України про патронат та розкрити проблемні питання, що виникають в теорії та практиці укладання цього договору.

Поняття патронату вперше з'явилося в Сімейному кодексі України, прийнятому Верховною Радою України 10 січня 2002 року. Раніше в нормативних актах застосовувалися формули «приймна сім'я» та «дитячий будинок сімейного типу». Глава 20 Сімейного кодексу України так і називається «Патронат над дітьми». Вона містить 5 статей (ст. ст. 252–256) [1, 458].

Доцільно звернути увагу на те, що у главі 20 Сімейного кодексу України не міститься визначення патронату. Хоча законодавець регламентацію патронату над дітьми повинен був розпочати саме із розкриття поняття «патронат», оскільки глава 20 іменується «Патронат над дітьми», а у наступних нормах глави 20 Сімейного кодексу України зупинитися на договорі про патронат та його особливостях, оскільки патронат як більш широке поняття не може зводитися лише до договору.

Патронат походить від латинського слова *patronatus*, що у Стародавньому Римі означало форму покровительства (одержання землі, захист у суді тощо), опіку.

Згідно з аналізом норм Кодексу, можна дійти висновку, що патронат над дітьми є однією із форм (альтернативна форма) влаштування дитини-сироти

або дитини, яка позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) за плату.

Завданням патронату над дітьми є піклування про дітей-сиріт, їх догляд, створення належних умов їх навчання, виховання, духовного та фізичного розвитку, здійснення захисту їх прав та інтересів до досягнення ними повноліття. Необхідними елементами взаємовідносин щодо патронатного виховання є матеріальне забезпечення патронатним вихователем дитини житлом, одягом, харчуванням [2, 660–661].

Патронат істотно відрізняється від інших форм прийняття дітей на виховання. Від усиновлення — договірним і тимчасовим характером; від опіки і піклування — віковими межами підопічних, порядком та способом оформлення відносин; від прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу — способом і порядком передачі дитини, а також кількістю вихованців [1, 458–459].

Особливість даної форми влаштування дітей полягає у тому, що виховання дітей в сім'ях розглядається як праця. Патронатний вихователь отримує від держави гроші на утримання дитини.

На відміну від інших форм сімейного влаштування патронатне виховання є найбільш гнучкою формою. Діти передаються на строк, який є необхідним для дитини, чітко розмежована відповідальність з захисту прав дитини та визначені обов'язки сторін.

Патронатне виховання — це альтернатива усиновленню. Проте усиновлення та подальшого спільного проживання такі сім'ї не виключають. Все ж таки патронатне виховання має бути спрямоване на збереження зв'язків дитини з його біологічними батьками, а за можливості — на з'єднання дитини з рідною сім'єю [3, 192].

Як вже зазначалося вище, специфіка патронату в сімейному праві як правового інституту виявляється в тому, що така передача дитини здійснюється за договором про патронат, а не на підставі адміністративно-правового акта — рішення органу опіки чи піклування. Цей договір укладається між органом опіки і піклування та особою, яка дала згоду взяти дитину на виховання (патронатним вихователем).

Аналізуючи зміст ст. ст. 252–256 Сімейного кодексу України, можна дати таке визначення договору про патронат над дітьми. За договором про патронат над дітьми орган опіки і піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, як правило, з врахуванням згоди самої дитини, патронатному вихователю за плату, а патронатний вихователь зобов'язується виховувати і утримувати дитину у своїй сім'ї, захищати її права та інтереси як опікун або піклувальник без спеціальних на те повноважень [4, 260].

В науці існують різні підходи до визначення природи договору про патронат. Одні вважають, що цей договір є цивільно-правовим, інші розглядають його як договір сімейно-правовий, а дехто вважає, що договір про патронат містить у собі ознаки як цивільно-правового, так і сімейно-правового договору [1, 459].

За термінологією договір про патронат над дітьми має багато спільного з цивільно-правовим договором. У ньому застосовуються цивільно-правові терміни: договір; сторони; оплатність; двосторонність тощо. Але за своєю правовою природою цей договір не є цивільно-правовим і на нього не можуть поширюватись положення зобов'язального права, тому що:

по-перше, предметом цього договору є діяльність, пов'язана з вихованням та утриманням дітей, що є сферою регулювання сімейного права;

по-друге, за невиконання умов договору не встановлена цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків чи інших майнових санкцій;

по-третє, патронатний вихователь за своїм правовим статусом прирівнюється до опікуна (піклувальника) дитини, права та обов'язки якого встановлено не умовами договору, а нормами сімейного чи адміністративного законодавства [4, 260].

На думку деяких вчених, патронат над дітьми — це правовий інститут не тільки сімейного, а й права соціального забезпечення, оскільки за такої форми родинного виховання у повному розумінні цього слова здійснюється соціальне обслуговування біологічних і соціальних сиріт [5, 32].

На сьогоднішній день ще не існує типової форми і змісту договору про патронат. У Сімейному кодексі України вказані лише основні позиції договору в загальному вигляді. Умови утримання дітей, які забезпечуються державою, їх виховання та освіта у сім'ї патронатного вихователя повинні бути максимально наближені до аналогічних умов у типовій батьківській сім'ї, а по забезпеченню дитини — до дитячих інтернатних закладів, відповідати існуючим стандартам виховання та освіти, передбаченими законодавством України [1, 459].

Стаття 252 Сімейного кодексу України не встановлює особливих вимог щодо форми договору. Тобто це означає, що достатньо письмового викладу його умов, підпису сторін та відповідної печатки органу опіки та піклування. Хоча деякі автори пропонують посвідчувати патронатні договори у нотаріальному порядку, щоб нотаріус міг впевнитися, що патронатний вихователь має необхідну житлову площу для виконання договору та відповідає іншим вимогам, які пред'являються до цієї особи як до вихователя, а також, що згода дитини висловлена без примусу і відповідає її дійсній волі.

Зокрема, при посвідченні патронатного договору доцільно аби нотаріус роз'яснив дитині не тільки її особисті немайнові права, а також права, які, можливо, будуть пов'язані з житлом, у якому вона проживає, та майном, яким користується, способи захисту власних прав, якщо патронатний вихователь порушуватиме їх, а саме — звернення до прокуратури, органів МВС, суду, органів опіки та піклування [2, 662].

Слід звернути увагу на те, що законодавство України не містить жодних вимог щодо особи патронатного вихователя, у Сімейному кодексі України нічого не сказано, які вимоги до нього пред'являються та хто може бути патронатним вихователем. Оскільки патронатний вихователь, як зазначено в літературі, є опікуном або піклувальником дитини, тому доцільним є законодавче закріплення положення про те, що патронатними вихователями не можуть

бути особи, які зловживають спиртними напоями, наркотичними засобами, особі, позбавлені батьківських прав, а також особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини, тобто особи, які згідно з законом не можуть бути опікунами, піклувальниками дитини (ст. 244 Сімейного кодексу України). Варто було б також, як це передбачено ст. 153 Сімейного кодексу Російської Федерації, встановити, що патронатними вихователями не можуть бути особи, усунені від виконання повноважень опікуна, піклувальника за неналежне виконання покладених на них обов'язків; колишні усиновлювачі, якщо усиновлення скасоване з їх вини; особи, які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки, пов'язані з вихованням дітей [6, 381].

За аналогією з правами усиновлювача, опікуна або піклувальника така особа не повинна перебувати на обліку або лікуватися у психоневрологічних і наркологічних закладах, мати судимості і, особливо, за тяжкі злочини. Під поняттям «мати судимості» розуміються незняті та непогашені судимості.

Вважається також, що не даремно у законодавстві не встановлено вимоги до освіти, оскільки до вихователя не висуваються вимоги щодо освіти. Це положення можна зрозуміти так, що дитина має виховуватися приблизно як дитина у звичайній сім'ї, а не замінювати реальні сімейні відносини постійним контролем з боку вихователя або формально дипломом [2, 663].

Оскільки основним завданням патронатного вихователя є забезпечення належного виховання дитини, яка передається в його сім'ю, треба було б передбачити, що перед укладенням договору про патронат орган опіки та піклування має обстежувати умови життя майбутнього патронатного вихователя й одержувати від лікувального закладу довідку про відсутність у нього та членів його сім'ї захворювань, що можуть перешкоджати передачі дитини, яка має потребу у патронатному вихованні, у нову сім'ю, тобто йдеться про застосування положень п. 3.3 Правил опіки та піклування [6, 381].

Як вже зазначалося, для передачі дитини на виховання у сім'ю патронатного вихователя необхідна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (ст. 253 Сімейного кодексу України). Це положення відповідає ч. 1 ст. 171 Сімейного кодексу України, відповідно до якої дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї [7, 381].

Слід звернути увагу фахівців на те, що законом у випадку передачі дитини на підставі договору про патронат, як і при усиновленні не встановлена форма згоди дитини на проживання у сім'ї патронатного вихователя. Вважається, що така згода повинна бути надана у будь-якій письмовій формі. Однак ця згода не може мати характер формальності. Треба спромогтися виявити дійсне бажання дитини. Згода дитини не може мати загальний характер, а повинна торкатися конкретної особи і бажання дитини, щоб її на виховання передали саме цій особі.

Не визначено законодавчо також, після досягнення якого віку дитина взмозі надати таку згоду. За таких обставин залишається відкритим і питання, хто повинен визначити той момент або вік, при досягненні якого дитина, в силу

своїх фізичних, психічних та розумових здібностей може висловити таку згоду [1, 459–460].

Оскільки положення цієї норми не є імперативним, що така згода є обов'язковою, на думку авторів, це доцільно робити з 14-ти років, коли дитина може свідомо розуміти, про що йдеться, коли є можливість роз'яснити її права, наслідки, які для неї можуть настати у результаті передачі її у сім'ю патронатного вихователя, випадки припинення патронатного договору. Така точка зору авторів додатково обґрунтовується положенням ст. 29 ЦПК, де йдеться про те, що неповнолітня особа віком від 14 років може особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки у суді у справах, що виникають із відносин, у яких вона особисто бере участь, якщо інше не встановлено законом. Тобто дитина, якій виповнилося 14 років, може особисто звернутися до суду про припинення договору про патронат в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором [2, 666].

Також необхідно звернути увагу на те, що законодавець не уточнює, ким виявляється згода дитини на передачу у сім'ю патронатного вихователя.

Договір про патронат має містити права та обов'язки сторін.

Відповідно до ст. 255 Сімейного кодексу України, патронатний вихователь зобов'язаний:

1. Забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо. Це питання вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням віку дитини, стану її здоров'я, уподобань та занять. Одягом і харчуванням діти повинні бути забезпечені принаймні не гірше, ніж вони були б забезпечені в дитячих будинках чи інших державних закладах подібного типу.

2. Створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку. Ці умови повинні відповідати вимогам Закону України «Про охорону дитинства». Вихователь зобов'язаний забезпечити дитину одягом, харчуванням, шкільним приладдям, книгами, всім тим, що необхідне їй для навчання, фізичного та духовного розвитку.

3. Захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень [4, 265].

В договорі про патронат повинен міститися обов'язок патронатного вихователя забезпечити догляд за дитиною і лікування, систематичне відвідування лікарів-спеціалістів згідно з медичним рекомендаціями і станом здоров'я дитини.

Патронатний вихователь, як і опікун чи піклувальник, не зобов'язаний утримувати дитину за рахунок своїх, власних коштів. Він зобов'язаний забезпечити дитину всім необхідним за рахунок її майна чи інших, спеціально виділених для цієї мети коштів. Умови і розмір видатків, пов'язаних із безпосереднім виконанням патронатним вихователем своїх обов'язків, повинні бути відображені в договорі про патронат [1, 461].

Автори пропонують три варіанти договорів, залежно від того, за чий рахунок буде здійснюватися утримання, а це у свою чергу впливатиме на роль органу опіки та піклування при укладанні даного договору:

1. За рахунок майна дитини — орган опіки та піклування виступатиме від її імені як законний представник дитини.

2. За рахунок державного бюджету — орган опіки та піклування виступатиме в інтересах держави.

3. За рахунок місцевого бюджету — як представник органу місцевого самоврядування — територіальної громади.

4. Також допускається змішане фінансування [2, 664].

Обов'язком органу опіки і піклування є своєчасна плата за виховання дитини. Адже патронатний вихователь, на відміну від усиновителя, опікуна чи піклувальника, виконує свої обов'язки по вихованню, забезпеченню та утриманню дитини за плату. Розмір такої плати встановлюється за домовленістю сторін при укладанні договору про патронат (ст. 254 Сімейного кодексу України). Необхідно звернути увагу на те, що спеціального законодавчого акта, який би регулював порядок встановлення розміру такої плати поки що немає, хоча було б доцільним встановити певні параметри, в межах яких орган опіки і піклування міг би домовитись з майбутнім патронатним вихователем щодо плати за виховання дитини.

В свою чергу держава, в особі органу опіки і піклування, створює умови і вимагає від патронатного вихователя сумлінної поведінки по відношенню до дитин, аби не допустити набуття діяльністю, що здійснюватиметься на підставі договору про патронат, ознак комерційної.

Слід зазначити, що в Сімейному кодексі України не встановлено з бюджету якого рівня здійснюється плата патронатному вихователю, її розміри чи диференціація, періодичність виплат [1, 460].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що при укладенні договору про патронат у кожному конкретному випадку повинні обумовлюватися його умови, слід враховувати вимоги, що ставляться до патронатного вихователя, чітко сформулювати предмет договору, права та обов'язки сторін, але насамперед — права та обов'язки патронатного вихователя та передбачені наслідки, за яких такий договір може бути припинений. І хоча укладання договору про патронат має договірний характер, проте головні його положення повинні бути визначені законодавчо, адже дитина, відносно якої укладається договір, знаходиться під охороною держави.

Література

1. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Є. О. Харитонов, О. І. Харитопова, Ю. В. Білоусов [та ін.]; за ред. С. О. Харитопова. — Вид. 2-ге, допов. — Х. : Одісей, 2008. — 560 с.
2. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. С. Я. Фурси. — К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2008. — 1248 с.
3. Ратман Е. Я. Устройство в семью как способ защиты прав и интересов детей-сирот и детей, оставшихся без родительского попечения // Вопросы гуманитарных наук. — 2006. — № 1. — С. 188–193.
4. Сімейне право України : підручник / за ред. В. С. Гопанчука. — К. : Істина, 2002. — 304 с.
5. Сташків Б. Види матеріального забезпечення непрацездатних за сімейним законодавством // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 7. — С. 28–32.

6. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного. — К. : Істина, 2003. — 464 с.
7. Семейный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / С. В. Кивалов, Ю. С. Червоный, Г. С. Волосатый, О. М. Калитченко. — К. : Всеукр. асоц. издателей «Правова єдність», 2008 — 456 с.

Анотація

Черновалиук Ю. Ю. Деякі проблемні питання щодо правового регулювання патронату за законодавством України. — Стаття.

На підставі аналізу норм Сімейного кодексу України у статті визначено коло проблемних питань, які можуть виникати у практиці застосування патронату над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Автором зазначено умови, що обов'язково необхідно передбачити під час укладання договору про патронат, сформульовано основні вимоги до особи патронатного вихователя, а також обґрунтовано необхідність укладати патронатні договори у нотаріальному порядку.

Ключові слова: сирітство, сімейне виховання, патронат над дітьми, проблемні питання, правова природа договору про патронат, вимоги до особи патронатного вихователя, згода дитини, права та обов'язки сторін.

Summary

Chernovaliuk Y. Y. Some Problem Questions of Legal Regulation of Patronate under Ukrainian Legislation. — Article.

On the basis of analysis of norms of The family code of Ukraine in the article is defined the circle of problem questions, which can arise up in practice of application of patronage above orphans and children, deprived of paternal care. The author notes conditions, that it is necessary to provide for during the conclusion of treaty about patronage, the basic requirements are formulated to the face of patronage educator, and also grounded necessity to conclude patronage agreements in a notarial order.

Keywords: orphanhood, family education, patronage above children, problem questions, legal nature of agreement about patronage, requirement to the person of patronage educator, consent of child, rights and duties of sides.

УДК 347.122-053.6

Ю. А. Дербаківа

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІМИ (МАЛОЛІТНІМИ) ОСОБАМИ

Законодавчі акти України надають громадянам особистих, майнових прав та встановлюють порядок і форми їхнього захисту. Визнаючи за особою певні суб'єктивні права, цивільне законодавство надає особі також необхідні можливості для охорони цих прав від порушень. У науці поняттям «охорона цивільних прав» охоплюється вся сукупність заходів, які забезпечують нормальний хід реалізації прав. До правових заходів охорони належать всі заходи, за допомогою яких забезпечується як розвиток цивільних правовідносин в їх нормальному непорушеному стані, наприклад, закріплення цивільної право-, дієздатності суб'єктів, встановлення обов'язків тощо, так і відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та інтересів.

Поряд із таким широким розумінням охорони в науці і в законодавстві

© Ю. А. Дербаківа, 2009